

bir ifadeyle, mârifet tasavvufî makam-
ların en yükseği kabul edilerek ibadet,
zühd ve takvânın bu makama ulaşma-
nın vasıtaları sayılması, âriflerin amele
ihtiyaçlarının kalıp kalmadığı tartışma-
sını doğurdu. Bazı aşırı mutasavvıflara
göre, ibadetlerden maksat, kulun mâ-
rifetullahı ulaşınca kadar çaba sarfet-
mesidir; mârifet hasıl olunca vüsûl ger-
çekleşir, bundan sonra artık vasıta ve
vesileye (ibadet ve ahlâk) gerek kalmaz.
Bu müfrit grup, tasavvuf tarihinde ârif-
lerin ulularından sayılan Ebû Tâlib el-
Mekkî, Cüneyd-i Bağdâdî, Gazzâlî, Ku-
şeyrî, Abdülkâdir-i Geylânî gibi büyük
süfler tarafından şiddetle tenkit edil-
miştir. Cüneyd-i Bağdâdî, takvâ ve ha-
yır türünden amellerin âriflerden sakıt
olacağı iddiasının çok tehlikeli olduğu-
nu, zina ve hırsızlık yapanların durumu-
nun bunlarınkinden daha ehven olduğu-
nu, âriflerin, Allah'tan aldıkları ameller
sayesinde Allah'a ulaştıklarından, yük-
selişlerinin yegâne sebebi olan ameli ke-
sinlikle terkedemeyeceklerini belirtir (bk.
İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 355-356). Zün-
nûn el-Mısıri'ye göre de ârifin mârifet
nuru takvâ nurunu söndürmez. Yahyâ b.
Muâz ise ibadeti gözetmeyen âriflerin
mahvolacakları görüşündedir (bk. Ser-
râc, s. 61).

İrfan makamı çileli bir hayatla kazanılır. Ârif hayır ve nimeti cemâl sıfatı-
nın, şer ve musibeti celâl sıfatının tecel-
lisi bildiğinden, Allah'ın lutfunu da kah-
rını da hoş karşılar. O, sükûn ile hare-
keti, huzur ile tasayı en yüksek seviye-
de kendisinde birleştirmiştir. Bundan
dolayı Şiblî, "Ârif bahar gibidir; bir ta-
raftan gök gürleri, şimşekler çakar, öbür
tarafından çiçekler açar, kuşlar ötüşür"
 demiştir. Ârif, benliği yok olduğu ve Al-
lah'la bekâ bulduğu için kendisini mu-
havi'lü'l-ahvâlin (Allah) tasarrufuna bı-
rakmıştır. Bu bakımdan o, *ibnû'l-vakt*-
tır, her vakitte yapılması gerekeni ya-
par; geçmişe hayıflanmayı, gelecekte
tasalanmayı bir tarafa bırakarak anı ya-
şar (bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 257).
Saf suyun, içinde bulunduğu kabın şek-
lini ve rengini alması gibi ârif de zaman
ve mekânı göre değişse de özü ve ma-
hiyeti bakımından aynı kalır; bu bakı-
mdan da *ebû'l-vakt*tır; zamana mahkûm
değil, hâkimdir. Onun değişen tarafı
halkla olmasından, değişmeyen tarafı
Hak'la olmasından ileri gelir. Ârifin in-
sanlarla olan münasebeti Allah'ın yara-
tıklarıyla olan münasebetine benzedi-
ğinden onu görenler Allah'ı hatırlar.

Sonraki mutasavvıflar, ilk süflerin ârif
hakkındaki görüşlerini geliştirerek "in-
sân-ı kâmil" fikrine ulaştılar. İbnü'l-Ara-
bî, Mevlânâ gibi bazı süflere göre ârif
Allah'ın bütün isim ve sıfatlarıyla kendi-
sinde tecelli ettiği insan-ı kâmidir (bk.
İNSÂN-ı KÂMİL).

Fârâbî ve İbn Sînâ gibi İslâm filozofla-
rına göre ittisâl¹ suretiyle mârifetullahı
ulaşan ârif, en yüksek mutluluğu da ka-
zanmış olur. *Mâ lâ būdde li'l-ârif* adlı
eserin müellifi İbn Seb'in'e göre bütün
çabasını ilim ve düşünceye yönelten ârif,
böylece faal akıl ile irtibat kurar (bk. İb-
râhim Medkûr, I, 56). İsrâkî filozof Süh-
reverdi, bu yükseliş ile irtibat kurmayı
ve faal akıl veya -kendi tabiriyle- "âlem-i
kuds"ten bilgiler (maârif) almayı zühdi
çaba ve ahlâkî arınma şartına bağlar (bk.
Heyâkilü'n-nûr, s. 28, 40-44). Fârâbî'nin
ittisâl nazariyesini sürdüren İbn Sînâ, *el-
İşârât*'ta "Makâmâtü'l-ârifin" başlığı al-
tında âbid ve zâhiden üstün tuttuğu
ârfi, *ceberût*² âleminin kudsiyetine yö-
nelmiş, içine daima Hak'ın nuru doğan
kimse şeklinde tanıtır. Ona göre ârifin
gizli ve açık öyle halleri vardır ki bu hal-
lerden anlayanlar onları tebcil, anlama-
yanlar takbih eder. O, Allah'ı (el-hakku'l-
evvel) sadece kendisi için arzular ve ona
ancak lâyık olduğu için kulluk eder. Her
şeyde Hak'ı gören ârif kaderdeki ilâhî
sırrı sezer. İyiliği yayma ve kötülüğe en-
gel olma (emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-mün-
ker) konusunda daima hoşgörülü dav-
ranır; müjdelere, korkutmaz; kolaylaştırır
güçleştirmes. Hatta o, ölüm korku-
sunu yenecek kadar yiğittir. Ârif batılı
sevmekten kurtulduğu için cömert, ken-
disini beşerin en aşağısı gördüğü için
alçak gönüllü, zihni Hak ile meşgul ol-
duğu için kinden uzaktır.

Görüldüğü gibi süfler ile İslâm filo-
zoflarının çoğunluğu -mârifete ulaşma-
nın metodu konusunda az çok farklı dü-
şünseler de- ârifin nitelikleri ve ulaştığı
nokta hususunda aynı düşünceyi pay-
laşmış bulunuyorlar.

İslâm kültür tarihinde, tasavvufa dair
tabakat kitapları yanında, âriflerin özel-
likle söz, hal ve hareketlerini, kerâmetle-
rini ihtiva eden birçok menâkıbnâmeler
yazılmıştır. Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifin*'i,
Tüsterî'nin *Mevâ'izü'l-ârifin*'i, Kadî
Muhammed'in *Silsiletü'l-ârifin*'i, Mu-
hammed Gaznevî'nin *Ravzatü'l-ârifin*'i,
Rizâ Kulî Hidâyet'in *Riyâzü'l-ârifin*'i bu türden eserlerin en meşhurları-
dır (Ayrıca bk. İRFAN; MÂRİFET).

BİBLİYOGRAFYA:

Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*³ (nşr. Os-
man İsmâil Yahyâ), Beyrut 1960, s. 452, 453,
481; Serrâc, *el-Lüma*⁴, s. 57, 58, 61, 63, 75;
Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 66, 137; Sülemî, *Taba-
kât*, s. 112, 157; İbn Sînâ, *el-İşârât*, II, 790,
799-801, 810, 846-850; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s.
601; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Kahire 1974, II,
516-518; Herevî, *Tabakât*, s. 635; Gazzâlî, *İh-
yâ*⁵, III, 405; IV, 309-310; a.m.f., *Fayşalü't-tef-
rika*, Kahire 1319, s. 60; Attâr, *Tezkiretü'l-ev-
liyâ*⁶, s. 665; Sühreverdi, *Heyâkilü'n-nûr*, Ka-
hire 1335, s. 28, 40-44; İbnü'l-Arabî, *el-Fütû-
hât*, IV, 43; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-
sâlikîn*, Beyrut 1403/1983, III, 257, 355-356;
Tehânevî, *Keşşâf*, II, 995-999; Kâsım Ganî, *Tâ-
rîh-i Taşavvuf*, Tahran 1340 hş., s. 409, 411;
İbrâhim Medkûr, *Fî'l-Felsefetü'l-İslâmiyye*, Ka-
hire 1983, I, 46-47, 53-56.



SÜLEYMAN ULUDAĞ

ÂRİF ABDÜLBÂKİ

(bk. ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ).

ÂRİF ALİ, Molla

XIV. yüzyıl
mesnevi şairlerinden.

Türk edebiyatı tarihinde *Dânişmend-nâme*⁷ nin ikinci versiyonunu kaleme alan
(762/1360-61) bir şair olarak tanınan Ârif
Ali hakkında kaynaklarda fazla bilgi yok-
tur. *Dânişmendnâme*'yi Ârif Ali'nin ese-
rinden faydalanarak yeniden kaleme alan
Gelibolulu Âlî, onun hakkında, "Vilâyet
kasabalarının birindendir. Zamanında
Ârif Ali ismiyle tanınmış timar sahiple-
rinden biridir. Sultan Murad'a, emri üze-
rine *Dânişmendnâme*'yi takdim ettiği
zaman çeşitli hediyelerle birlikte Tokat
Kalesi dizdarlığı da kendisine ihsan edil-
mişti" demektedir. S. Nüzhet Ergun'un
Silkü'l-leâlî Âli Osmân'dan naklettiği
Ârif Ali'yi anlatan şu beyitler de Âlî-
nin verdiği bilgiyi destekler mahiyette-
dir: "Güzin-i zümre-i ehl-i maârif Molla
Ârif'dir / Ali'dir nâmi bulmuştur ulüvv-i
kadr-i irfânî / Melik Ahmed fütühâtın
mine'l-evvel ile'l-âhir / Murad Hân ana
nazm ettirdi kıldı lutf-ı şâyânı".

Bu beyitlerden adının Ali, lakabının
Molla Ârif olduğu anlaşılmaktadır. Nite-
kim şiirlerinde Ârif mahlasını kullanmak-
ta ise de mollalığına dair bir bilgi yok-
tur. Ancak kitabına esas aldığı İbn Alâ'-
nın eserini on yedi bölüm halinde düzen-
leyerek yer yer bazı manzum parçalar
da ekleyip yeniden yazdığına göre iyi bir
medrese tahsili gördüğü söylenebilir.
Kaynaklarda Ârif Ali'nin *Dânişmendnâ-*

me'yi Sultan Murad'a takdim ettiği belirtilmekle beraber bunun kaçınıcı Murad olduğu açıklık kazanmamıştır. Bununla birlikte sonradan bu fikre katılan Fuad Köprülü de dahil araştırmacıların çoğu bu padişahın II. Murad olduğunu kabul etmişlerdir. Bu sebeple onun II. Murad zamanında yaşadığını, eserini 762'de (1360-61) kaleme aldığı belli olduğuna göre de uzun bir ömür sürdüğünü söylemek yanlış olmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959; a.mlf., *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 60-61; Köprülü, *TET*, s. 258-260, 341; Ergun, *Türk Şairleri*, I, 60-61; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 97; Irene Melikoff, *La Geste de Malik Danişmend*, Paris 1960, I, 53-70; Banarlı, *RTET*, I, 302-303, 513-514; Barthold, *İslâm Medeniyeti*, s. 209-211; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 127.



MUSTAFA UZUN

ÂRİF BEY, Çarşambalı

(ö. 1892)

Son devrin
tanınmış hattatlarından.

Hacı Ârif Bey veya Fatih'in Çarşamba semtinde oturduğu için de Çarşambalı lakabıyla şöhret bulmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Sülüs-nesih yazılarıyla tuğrayı Mustafa Râkım'ın çırağı Hâşim Efendi'den, ta'liki ise Sâmi Efendi ile beraber Kıbrı-

sizâde İsmâil Hakkı Efendi'den öğrendi. Bir müddet sonra hocasını bırakıp Ali Haydar Bey'den ders almaya başladı. Aynı zamanda Mektûbî-i Mâliye Mukabeleciliği'nde çalışıyordu. Hayatının en verimli çağında vefat etti. Mezarı Eyüp yolu üzerindeki Yâvedüd Kabristanı'ndadır.

Daha çok celi yazıda maharet sahibi olan Hacı Ârif Bey ile hattat Sâmi Efendi arasında talebelik devresinde başlayan ve uzun süre devam eden dostluk, birbirlerinin yazı hatalarını tashih ederek sanatlarında ilerlemelerine de vesile olmuştur.

Celî-sülûs istif tertibinde pek mâhir olan Hacı Ârif Bey, "hatt-ı müsennâ" denilen **aynalı yazı*** da da şaheserler meydana getirdi. İstanbul'un Gedik Paşa, Aksaray Vâlide, Üsküdar Selimiye, Rum Mehmed Paşa gibi çeşitli camilerinde kitâbe ve levhaları mevcuttur. Celî-sülûs ve celî-ta'lik yazılarını, gördüğü eski hat örneklerinin hangi hattata ait olduğunu tayin edecek derecede iyi bilen ve bu sanatın inceliklerine vâkıf bulunan Hacı Ârif Bey'in mütevazî, nüktedan ve hoşsohbet bir şahsiyeti olduğu rivayet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 50; Uğur Derman, *Hattat Hacı Arifler*, İstanbul 1965, s. 2; Eşref Edip, "Ârif", *İTA*, I, 496-497; "Ârif", *TA*, III, 309; R. Ekrem Koçu, "Ârif Bey", *İstA*, II, 984-985.



M. UĞUR DERMAN

ÂRİF BEY, Hacı

(bk. HACI ÂRİF BEY).

ÂRİF BEY, Kanûni

(bk. HACI ÂRİF BEY, Kanûni).

ÂRİF BEY, Mehmed

(bk. MEHMED ÂRİF BEY).

ÂRİF ÇELEBİ

(ö. 719/1320)

Sultan Veled'in oğlu,
Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin torunu.

8 Zilkade 670'te (6 Haziran 1272) Konya'da doğdu. Annesi, Mevlânâ'nın önde gelen kalifelerinden Selâhaddin-i Zerkûb'un kızı Fâtıma Hatun'dur. Asıl adı Ferîdûn, lakabı Celâleddin'dir. Bu ad ve lakap ona dedesi tarafından verildi. Yi-

ne dedesi onun ayrıca Emîr Ârif unvanı ile tanınmasını istedi ve bu unvan asıl adının yerini aldı. Ancak sonradan Mevlevîler "emîr" unvanı yerine "ulu" unvanını kullandılar ve böylece daha çok Ulu Ârif Çelebi diye tanındı.

Sultan Veled'in Fâtıma Hatun'dan doğan çocuklarının hepsi öldüğünden Fâtıma Hatun çocuk doğurmaktansa düşürmeyi tercih ediyordu. Ancak Ârif Çelebi'ye hamile kalınca Mevlânâ ona bu çocuğu düşürmemesini ve bunun için gereken itinaı göstermesini söyledi; çocuk doğunca da onunla yakından ilgilendi.

Ârif Çelebi'nin öğrenim durumu ile ilgili bilgi yok denecek kadar azdır. Nitekim müridi Ahmed Eflâkî, onun hakkında oldukça çok ve ayrıntılı bilgi verdiği halde öğrenimi konusunda sadece bir yerde, altı yaşında iken Malatyalı Selâhaddin adlı birinden Kur'an dersi aldığını kaydedeç. Bununla birlikte pek parlak olmasa da divanındaki gazel ve rubâiler onun edebiyat alanında da bilgi edindiğini göstermektedir. Sultan Veled, oğlunda Mevlânâ'nın davranışlarını gördüğü için ona saygı gösterir ve hatta yanına geldiğinde ayağa kalkmaktan kendini alamazdı. Mevlânâ'nın Ârif Çelebi'ye aşırı derecede sevgi göstermesi ve onun bu tutumunun gerek ailesi gerekse diğer Mevlevîler'ce saygıyla karşılanması, Ârif Çelebi'nin her türlü hareketinin hoş görülmesine yol açtı. Nitekim bütün hayatı boyunca görülen aşırı davranışları bunu teyit eder niteliktedir.

Hür ve kayıtsız yaşamayı tercih eden Ârif Çelebi, Gazan Han'ın saltanatının (1295-1304) ilk yıllarında Irâk-ı Acem'i görmek niyetiyle Erzurum üzerinden Tebriz'e gitti. Orada tanıştığı hanın eşi İltirmiş Hatun kendisine intisap etti. Ârif Çelebi'nin İlhanlı şehzadesi Geyhatu ve Gazan Han'ın yakınları ile birlikte yolculuk ederken Merend'de şeyh Cemâleddin İshâk-ı Merendî ile tartışmalarına dair bilgiler, onun bir defa daha Tebriz'e gittiğini göstermektedir. Birçok din ve mezhep değiştiren ve sonunda Şîilik'te karar kılan İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Hudâbende (1304-1316), Hz. Peygamber'in kabri yanında gömülü bulunan Hz. Ebû Bekir'in kemiklerini kabrinden çıkarttırıp kaçtırmak istemişti. Durumu öğrenen Sultan Veled bu teşebbüsü önlemek için Geyhatu'nun hanımı Paşa Hatun ve Gazan Han'ın hanımı İltirmiş Hatun üzerindeki etkisini düşünerek Ârif Çelebi'yi Tebriz'e göndermeye karar ver-

Çarşambalı Ârif Bey'in celî-sülûs bir istifî
(Necmettin Okyay koleksiyonu)

